

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.1:342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/1>

ПОНЯТТЯ ТА МОДЕЛІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЮРИДИЧНОМУ ПОЛІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

CONCEPTS AND MODELS OF HUMAN SECURITY IN THE UKRAINIAN AND INTERNATIONAL LEGAL FIELD: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Борисова О.О., к.ю.н.,
доцентка кафедри державно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті проаналізовано поняття «безпека людини» та моделі безпеки людини (міжнародної та української), узагальнено їх критерії та запропоновано авторське бачення складу поняття «безпека людини», яке базується на трьох основних елементах. Доводиться та підкреслюється помилковість і недопустимість тенденції ототожнювати поняття «безпека людини» і «безпека держави», яка окреслилась останнім часом у нормативному полі. Методологічний комплекс, який застосовувався під час роботи з матеріалами, представлено діалектичним, аналітичним, історичним, компаративістським методами. У фіналі статті, під час підготовки висновків, застосовувались індуктивний та дедуктивний методи мислення. Наукова новизна виявляється в пропозиції та аргументації авторки щодо актуальності розробки концепції безпеки людини (особи) в Україні, яка повністю узгоджується з міжнародною людиноцентрованою моделлю «human security» та має доповнювати концепцію національної безпеки нашої держави, розвиватись паралельно з нею, слугувати системою стримувань та противаг щодо першої. Після аналізу двох моделей безпеки людини пропонується виокремити три базові (ядерні) елементи, які становлять безпеку людини, як-от: 1) фізична та психологічна безпека людини (безпека тіла: фізичне і психологічне здоров'я); 2) позитивний зв'язок з іншими (гарантоване отримання допомоги); 3) повага до свободи реалізації (свобода вибору самореалізації). Поняття «безпека людини» є досить складним для аналізу та вироблення правової дефініції, зважаючи на об'ємний суб'єктивний компонент: ступінь своєї безпеки кожна людина може визначати по-різному. Однак є впевненість, що розробити і дефініцію, і критерії оцінки ступеня безпеки людини в Україні можливо і потрібно. На підставі здійсненого в статті наукового аналізу сформульовано пропозицію будувати визначення поняття «безпека людини» на фундаменті потреб сучасних людей, важливість та актуальність яких встановлено під час практичного дослідження, проведеного в Україні у 2020 році.

Ключові слова: безпека, безпека людини, «human security», національна безпека, моделі безпеки людини, права людини.

The article provides a substantive analysis of the concept "human security" and models of safety of people (international and Ukrainian), summarizes their criteria and suggests the author's understanding of the concept "human security", which is based on three core elements. It is given and confirmed the peculiarity and inadmissibility of the tendency to separate the concepts of "human security" and "state security", which has been outlined in the normative field lately. The methodological complex, which was used during the work with materials, is represented by dialectical, analytical, historical, comparative methods. In the end of the article, during the preparation of conclusions, inductive and deductive methods of thought were used. Scientific novelty is revealed in the author's suggestions and arguments for the relevance of developing the concept of human (person's) security in Ukraine, which is fully compatible with the international human-centered model of "human security" and should complement the concept of national security of our state, develop in parallel with it, serve as a system of checks and balances in relation to the first. After analyzing the two models of human security, it is proposed to identify three basic (core) elements that make up human security, follows: 1) physical and psychological security of person (body security: physical and psychological health); 2) positive connection with others (guaranteed help); 3) respect for freedom of realization (the freedom of choice of self-realization). The concept of "human security" is quite difficult to analyze and create a legal definition, due to the extensive subjective component: the degree of personal security of each person can be determined differently. However, there is confidence that it is possible and necessary to develop both a definition and criteria for assessing the level of human security in Ukraine. Based on the scientific analysis in the article there is a proposition to define the notion "human security" on the basis of the needs of modern people, the importance and relevance of which was established during the practical research conducted in Ukraine in 2020.

Key words: security, human security, national security, human security models, human rights.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в житті і в законодавстві України, впливають на якість життя людей, тому потребують уваги та аналізу. Агресивна позиція Російської Федерації щодо України, порушення кордонів та суверенітету нашої держави мали великі наслідки та суттєво змінили зміст і тон внутрішньої та зовнішньої політики України. Питання національної безпеки посіли пріоритетне місце та «охопили» контекст і поле безпеки людини / особи. Іншими словами, безпека окремої особи почала уособлюватись безпекою держави загалом, що створює певні ризики.

Прикладом такої тенденції може бути Стратегія національної безпеки, яка називається «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ» [1]. Не заперечуючи важливість, комплексність і змістовність цього нормативно-правового акта,

треба зазначити, що образне зближення понять «безпека людини» і «безпека країни», до якого нас веде його назва, не є стратегічно і юридично правильним.

По-перше, тому, що визначення поняття «безпека людини» в законодавстві наразі відсутнє. Кожен, хто читає цю Стратегію та добре відому всій правовій спільноті статтю 3 Конституції України [2], де також ідеться про «безпеку людини», має, мабуть, інтуїтивно зрозуміти, що розуміється, або надати цьому поняттю власне значення.

По-друге, виникає питання: чи можна ефективно захищати те, визначення чого відсутнє? Відповідь очевидна. Відсутність дефініції «безпека людини / особи» в законодавстві України, а також предметної теоретичної розробки та доктринального аналізу цього поняття призводить, з одного боку, до розмитості кордонів цієї змістовної

та складної категорії, з іншого – до помилкового «склеювання» понять «безпека людини» і «безпека країни / держави», як це сталося в назві Стратегії національної безпеки.

Хіба безпека людини залежить тільки від воєнного контексту і якщо нема бойових дій, то людина (кожна) автоматично почуває себе в безпеці в Україні? Ми розуміємо, що особа, проживаючи в країні, територіальну цілісність якої порушено не було, проте перебуваючи в недоброзичливому соціальному середовищі, зазнаючи тиску, наприклад, із боку недобросовісного роботодавця і не маючи можливості захисту своїх прав, буде перебувати в стані небезпеки. Держава може не мати воєнної загрози, але рівень внутрішньої злочинності в окремому районі буде такий, що загрожуватиме безпеці людей, а вони бояться лишати домівки. А чи гарантує державний суверенітет відсутність у житті людини епізодів домашнього фізичного чи психологічного насильства, високий рівень соціального захисту, впевненість у завтрашньому дні, стабільний матеріальний дохід, безпечність питної води в регіонах? Звісно, ні.

Звернемо увагу на те, як змінився «дух» закону «Про національну безпеку». Стаття 5 Закону України «Про основи національної безпеки України» в редакції від 19.06.2003 року (зараз втратив чинність) закріплювала таке: «Основними принципами забезпечення національної безпеки є:

пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки» [3].

Стаття 3 Закону України «Про національну безпеку» в редакції від 21.06.2018 року визначає: «Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях із підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони» [4].

Як ми бачимо, пріоритет прав і свобод людини і громадянина зник із першої позиції переліку основних принципів.

Доречною тут буде цитата, наведена в дослідженні «Питання безпеки людини в контексті реформування безпекового сектору країн Східної Європи»: «Державам, у яких реформування безпекового сектору відбувається на тлі збройних конфліктів – в активній чи замороженій стадії, – важливо уникнути спокуси відкласти питання безпеки людини до «кращих часів» і сфокусуватися лише на традиційній державній безпеці. Та хоча традиційні загрози залишаються життєво важливими, що підтверджує в т.ч. й агресія Росії проти України, парадигма людської безпеки, що ставить людину в центр уваги, має бути знаменником реформування безпекового сектору в державах, які обрали сучасну демократичну модель розвитку» [5, с. 3].

Мета статті – проаналізувати поняття «безпека людини» та моделі безпеки людини, використовуючи теоретичні джерела, норми вітчизняного законодавства та міжнародний досвід, а також відомості досліджень, які проводились в Україні. Дослідити діалектичний зв'язок понять «безпека людини» і «безпека держави». Здійснити спробу узагальнити критерії двох моделей людської безпеки (міжнародної та вітчизняної) та проаналізувати

структуру їх побудови, що дозволить окреслити «дорожню карту» розробки концепції безпеки людини в Україні.

Аналіз останніх досліджень. На жаль, теоретичні дослідження поняття «безпека людини» у вітчизняному юридичному науковому просторі не представлено великою кількістю робіт. Статті Володимира Павловича Тихого з цієї тематики є цінним матеріалом, на який авторка посилається в цьому дослідженні. З темою безпеки особистості можна зіштовхнутись у статтях А. Капуловського. Про безпеку людини як концепцію міжнародного права «human security» писали М. Воронюк та О. Сушко, О. Коптева та ін. Проблеми «безпеки особи» в установах виконання покарань України розглядають такі вітчизняні вчені, як К. Автухов, О. Михайлик, Р. Підвисоцький та ін. Над проблемами безпеки людського розвитку працювали і працюють Л. Шевченко, О. Гриценко, Н. Стежко, А. Дем'яненко, Н. Маркова та ін. Тему соціальної безпеки у своїй монографії досліджує О. Сидорчук.

Виклад основного матеріалу. Безпека – це стан, коли кому-небудь, чому-небудь ніщо не загрожує [6, с. 137]. Лінгвістичне визначення терміна «безпека» (лат. securitas – без турботи, страху) поєднує в собі свободу чи захист від небезпеки, а також заходи, вжиті для гарантування безпеки (країни, особи, спільноти).

Основні філософського підходу до теорії безпеки людини / особи закладені ще Сократом. У його вченні про добродетель людина розглядається як головна дійова особа буття, а вічний пошук і пізнання істини мають вести її до морального вдосконалення і свідомого ставлення до життя. Також є версія, що «сократівська формула» цінності людини та обов'язку держави забезпечити їй щасливе й повне життя, лягла в основу статті 3 Конституції України [7 с. 49].

Платон, аналізуючи питання походження держави, досліджує співвідношення особистого, громадського і державного. На його думку, держава створюється, щоб забезпечити безпеку суспільства та осіб, і є результатом нездатності людини жити самотійно. Держава, на думку Платона, є наслідком соціальної потреби розумної людини в справедливості, а справедливість – це гарант безпеки, яка є вищим благом для людей [8].

Ця «тріада» визначена Платоном ще у III–IV столітті до нашої ери – людина – суспільство (громада) – держава, взаємодія її елементів та їх зв'язок – лишається актуальною і в наш час, становлячи фундаментальну конструкцію, до якої треба буде звертатись, під час розроблення концепції безпеки людини / особи.

Про подібні три елементи у своїй роботі висловлюється також А. Копуловський, який пише: «Поняття «національної безпеки» тісно пов'язане з усіма формами, напрямками і виявами взаємодії в системі «природа – людина – суспільство» та має такі три взаємозалежні рівні: безпека людини (громадянина), безпека суспільства та безпека держави. Діалектична єдність цих складників зумовлена нерозривністю процесу функціонування і розвитку людини, суспільства, держави в просторі та часі [9, с. 50].

На думку С. Шкарлета, категорія «безпека» в слов'янському суспільстві з'явилася в середині XV ст. як реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди. У XVII ст. це поняття вже зараховують до державних і загально-визнаних. У серпні 1881 р. в царській Росії затверджено Положення про заходи щодо охорони державного порядку і громадського спокою, де вперше визначено поняття громадської безпеки [10, с. 8].

В одній зі своїх робіт Володимир Павлович Тихий наводить дуже цікавий та цінний етимологічний аналіз слова «безпека». Автор зазначає таке: «слово «безпека» складається з прийменника bez і основи іменника река, пов'язаного з дієсловом ректі, українське – «пекти». Прийменник «без» загальнослов'янського індоєвропейського характеру. Вихідне, початкове значення, за одними

джерелами, – «поза», за іншими – за відсутності – «крім». Слово «пека» походить від слова «пек», яке запозичене з голландської мови – *pek* («смола»). Старослов'янською «пѣкъ, пѣкъль – смола; пекло». Згідно з догмами християнства грішники киплять у пеклі в смолі, горять у вічному вогні, через що в народній етимології слово «пекло» пов'язують зі словом «пекти». Пекло – найнебезпечніше місце. Етимологія безпеки пов'язана з міфом про Пека. Пек – це слов'янський бог пекла. У давньоукраїнській міфології «пек» – бог пекла, а також війни, кривавих бійок, кровопролиття та всілякої біди. Син Чорнобога і Марі. Згідно з повір'ям кровожерний, страхітливий, підступний, нещадний, але лясливий, надто боявся Чура (звідси давнє прислів'я «Чур тобі, Пек»). Спровадити до пекла – заподіяти кому-небудь смерть» [11, с. 32].

Чому так сталося, що концепція «безпеки людини / особи» досі не окреслилась у юридичному полі України? Авторка статті зробить два припущення. Можливо, тому, що це питання більшістю науковців належить до контексту прав і свобод людини, які гарантовані Конституцією. Складається відчуття, що наявність прав та можливості їх виконання – це і є стан безпеки особи, адже перелік прав і свобод, їх декларація і створені державою численні юридичні та практичні механізми реалізації, спрямовані на те, щоб забезпечити людині комфорт, добробут, свободу реалізації і творчості, недоторканість особистих кордонів і майна, гарантувати можливості свого захисту. Тому поняття «безпеки людини / особи» немов «губиться» в темі прав людини. Логіка може бути такою: якщо права людини – це і є інструменти забезпечення безпеки особи, то коли вони закріплені в головному законі держави – люди в безпеці. Якщо нема війни, тобто прямих ризиків для життя людини та її майна – вона в безпеці.

Друге припущення стосується історичного контексту розвитку вітчизняної правової системи. Україна тривалий час перебувала в складі СРСР, під впливом радянської правової системи, її принципів та цінностей. У ті часи безпека держави була пріоритетним напрямом діяльності влади, а ось поняття «безпека людини» не існувало взагалі. Адже згідно з радянською ідеологією перевага державного та суспільного над особистим було аксіомою, єдиним можливим варіантом реальності.

Оскільки велику частину історії людства до середини ХХ століття становлять війни, бачення безпеки держави як головної та найважливішої цінності, при систематично високих воєнних загрозах, як реальних, так і створених штучно, в рамках ідеологічних цілей та завдань (мається на увазі період протистояння СРСР та США) стало традицією.

Подібна думка також має місце в аналітичних публікаціях. Наприклад, С. Сьомін у своїй роботі зазначає: «Вивчення теоретико-методологічних засад та нормативно-правових підходів щодо визначення національних інтересів і забезпечення національної безпеки України показує, що наша держава повністю спирається на американську модель формування нації на основі дійсної теорії політичної ідентичності «держава-нація». За цією теорією, яку обґрунтовано в середині ХХ ст., багатонаціональна держава має функціонувати на зразок «плавильного тигля» («Melting Pot»), який би сплавляв воедино представників усіх расово-етнічних груп, попри їхні колишні столітні традиції, тисячі прихильностей та історичних згадувань».

При цьому базисом політики забезпечення національної безпеки, згідно з теорією «держави-нації», є територіальна цілісність, суверенітет та непорушність державного устрою. Згадана політологічна теорія є основою формування сучасної політики національної безпеки в Сполучених Штатах, Російській Федерації та певною мірою в Китаї. Для України прихильність до теорії «держави-нація» є своєрідним «пережитком минулого» колишньої належності до супердержави СРСР та свідченням певного

консерватизму щодо розвитку теоретико-методологічних і нормативно-правових підвалин забезпечення національної безпеки. Європейська модель демократичного народовладдя, до якої конституційно прагне Україна, спирається на політологічну теорію «нація-держава» [12].

Вертаючись до поняття «безпека людини / особи» у вітчизняному правовому полі, ми можемо знайти лише один приклад дефініції, запропонований у статті В. Тихого «Безпека людини – головний об'єкт національної безпеки України». Автор пропонує таке визначення: «Безпека людини – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової (матеріальної), соціальної, психологічної, духовної і моральної захищеності людини, її прав і свобод. Людина перебуває в безпеці, коли вона, її права і свободи надійно захищені (забезпечені, гарантовані). Інакше кажучи, саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку. Адже права людини притаманні її природі, без них вона не може існувати як людська істота. Безпека людини – це певною мірою узагальнювальний, інтегрований виразник реалізації прав і свобод людини, її захищеності (гарантованості) від небезпек. Вона (безпека) є одним із головних показників якості та рівня життя. Останні знижуються, тобто потреби людини задовольняються гірше через недостатнє забезпечення безпеки» [13, с. 324]. Автор пов'язує поняття «безпеки людини» зі станом захищеності її конституційних прав, а державі відводить головну роль у забезпеченні цього стану.

На термін «безпека людини / людська безпека» (англійською «Human security», від англ. *human* – людина, особа, особистість) ми натрапляємо в міжнародних документах світового рівня в контексті окремої концепції, яка в один ряд із безпекою національною поставила безпеку особи.

Як зазначає у своїй статті «Безпека людини як концепція міжнародного права» Олена Коптева, «концепція безпеки людини виникла на етапі розвитку міжнародного права в напрямі до ціннісно орієнтованого світу та у зв'язку з переосмисленням ролі і місця держави та людини в міжнародному правопорядку. Концепція безпеки людини є багатокомпонентною і містить економічну, продовольчу, екологічну, особисту, політичну, суспільну безпеку та безпеку здоров'я, передбачає захист від загроз, які існують постійно, та тих, що виникають раптово» [14, с. 58].

У роботі М. Воротнюк та О. Сушко зазначається, що «людську безпеку можна розглядати в широкому контексті як «свободу від страху» (*freedom from fear*) та «свободу від нужди» (*freedom from want*), кожна з яких становить окрему «школу» в дослідженні цієї концепції. Перший підхід розглядає людську безпеку як захищеність від насилля і фокусує свою увагу на збройних конфліктах – на механізмах розв'язання та запобігання збройним конфліктам, миротворчості. Друга школа розширює масштаб загроз безпеці людини, включаючи до них стихійні явища, голод, хвороби тощо, тобто майже всі можливі загрози життю та добробуту індивідуума [15, с. 2].

Концепція безпеки особи кілька десятиліть формувалась в інституціях ООН і остаточно окреслилась 10 вересня 2012 року. У цей день ухвалена резолюція Генеральної Асамблеї 66/290, в якій поняття «безпека людини» визначається як «підхід для надання державам-членам допомоги із виявлення та вирішення масштабних та міждисциплінарних проблем, що стосуються виживання, засобів для існування та гідності їх народів». На рівні міжнародних інституцій установлено, що безпека людини належить до внутрішньої компетенції держав, а роль міжнародного співтовариства полягає в тому, щоб надавати допомогу в реалізації певних програм і налагодженні співробітництва для її забезпечення, що сприятиме безпеці держав і світу загалом.

У доповіді «Програми ООН з розвитку» (ПРООН 1994) виокремлено сім елементів безпеки особи: 1) економічна безпека 2) продовольча безпека; 3) охорона здоров'я;

4) екологічна безпека; 5) особиста безпека; 6) громадська безпека; 7) політична безпека [16, с. 56].

Під економічною безпекою особи розуміють гарантування матеріальних умов розвитку людини; продовольча безпека є системою гарантій наявності достатньої кількості харчів; охорона здоров'я, тобто медична безпека, має гарантувати людям рівний і вільний доступ до якісної системи охорони здоров'я; екологічна безпека – відсутність шкідливих екологічних чинників; особиста безпека – захист від насилля, тортур, кримінальних загроз тощо та ін.; громадська безпека – це безпека співтовариств, збереження традиційних культур та етнічних груп; політична безпека – гарантія достатніх політичних прав і відсутність політичного переслідування.

Ця концепція наголошує, що за поліпшення людського добробуту відповідають і держави, і міжнародні та громадські організації, і місцеві громади.

У монографії українських науковців «Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз» автори зазначають: «Механізмами людської безпеки вважають створення політичних, суспільних, екологічних, воєнних і культурних систем, які в сукупності забезпечують людям умови для виживання, існування і збереження людської гідності. Водночас формування людської безпеки неможливе без відповідального ставлення людей до свого життя та особистого розвитку. Люди повинні бути спроможними піклуватися самі про себе: мати можливість задовольняти свої найбільш значущі потреби і заробляти на життя, робити внесок у розвиток самих себе, своїх спільнот, країн і світу загалом. Людська безпека доповнює державну безпеку, розширює права людини і зміцнює людський розвиток» [17, с. 73].

Вертаючись у вітчизняне правове поле та взявши у фокус уваги питання співвідношення «безпеки людини» і «безпеки держави», на думку авторки цієї статті, взаємозв'язок цих категорій можна визнати ілюстрацією до другого закону діалектики – єдності та боротьби протилежностей, таким чином погоджуючись з ідеєю, яку у своїй статті «Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення» висловив Тітко Е.В. [18]. Адже безпека людини значно залежить і від самої держави, і від стану, в якому держава, як організація політичної влади, перебуває. На якомусь рівні і в певний час потреби безпеки людини і держави збігаються, наприклад, коли йдеться про загрозу війни.

Але є багато інших рівнів і контекстів, у яких держава може стати не гарантом безпеки, а джерелом небезпеки, якщо, наприклад, незаконно обмежить права і свободи людини, не компенсує збитки, нанесені особі, не виконає своїх зобов'язань, перед громадянином. Так само і людина може створити ризики для безпеки держави, у випадках, якщо йдеться про шпигунство, корупцію, сепаратизм, тероризм. Людина (громадянин Україна) може подати позов проти держави в Європейський суд з прав людини, а це означає, що держави порушують права людей, попри всі проголошені і прописані принципи, цінності та офіційну роль «гаранта безпеки людини». Отже, держава може стати джерелом небезпеки для людини, на жаль, такі випадки не можна виключити.

Проте нам відомо, що діалектичний закон єдності і боротьби протилежностей є джерелом руху та несе в собі енергію розвитку. Цього і не вистачає сучасному юридичному полю України: поглибленого дослідження цих суперечностей і єдності, розмежування понять «безпека людини» і «безпека держави», визначення дефініції про те, що таке «безпека людини»: з яких елементів складається, яких видів буває, якими критеріями вимірюється, хто є суб'єктом/ми та агентом/ми забезпечення людської безпеки? Відповіді на ці питання дозволять краще зрозуміти потреби людей, посилити процеси розвитку алгоритмів та інструментів, для забезпечення безпеки особи

в Україні, посилити цінності та культуру європейського стандарту.

У певній мірі дефіцит інформації щодо поняття «безпека людини» заповнюють дослідження, які здійснюються громадськими організаціями в Україні. Так, заслуговує на увагу дослідження, яке проводилось у 2020 році фахівцями Фонду імені Гайнріха Бьолля в Україні та має назву «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ: оцінка та очікування мешканців та мешканок чотирьох областей України (Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської)» [19].

У цьому дослідженні «сконструйовано» модель безпеки людини, складену самими жителями України, яка описує їх розуміння цієї не зовсім простої, але фундаментальної і важливої для кожного категорії.

Модель безпеки людини, визначена учасниками/учасницями дослідження, містить такі компоненти, як: 1) фінансова безпека; 2) фізична безпека (з акцентом на захисті від насильства в повсякденному житті); 3) наявність якісних, гарантованих та доступних медичних послуг; 4) свобода висловлювань та захист від переслідувань за політичну чи громадянську позицію; 5) свобода переміщень (яка розуміється радше як можливість спокійно пересуватися у власному населеному пункті без страху нападу чи агресії); 6) повноцінна робота правоохоронної системи; 7) можливість захисту честі та гідності; 8) наявність повноцінних державних сервісів із різних аспектів життя; 9) захист від зовнішньої агресії, контроль за обігом зброї; 10) психічна безпека та «право на майбутнє» (йдеться про можливість більш широкого горизонту планування).

Автори опитування дійшли висновку, що для людей нашої країни, безпека – це коли вони мають кошти на їжу, почуваються безпечно на вулиці та в себе вдома, можуть дихати чистим повітрям, спокійно висловлювати свої точки зору, в тому числі свої політичні вподобання, впевнені в тому, що в разі потреби – отримують допомогу від державних соціальних органів, організацій чи інших людей, мають змогу вільно реалізовуватись та психологічно спокійні (не перебувають у стані хронічного стресу).

Щоб далі вести мову про безпеку людини, треба визначити підходи, які ми будемо використовувати. Під підходом авторка цієї статті розуміє, метафорично висловлюючись, ту «лінзу», через яку будемо дивитись на безпеку особи так, як на явище соціального та юридичного порядку. Таких лінз може бути декілька. Наприклад: «лінза ризиків і небезпек», «лінза потреб», «лінза комфорту і добробуту». Для першого погляду на поняття «безпека людини» та визначення його елементів зараз буде застосовуватись «лінза потреб».

Проаналізувавши елементи, які запропоновано включити в склад поняття «безпека людини» представниками міжнародної спільноти та українками/українцями, авторка дійшла висновку, що критерії і першої, і другої групи можна об'єднати в три базові, або «ядерні» блоки, які разом складатимуть зміст поняття «безпека людини/особи» з точки зору головних та актуальних потреб людей.

Перший блок представлено потребами з першого поверху «Піраміди Маслоу» – це фізичні потреби, або «потреби тіла», задоволення яких знімає фізичне і психологічне напруження з людини, припиняє хронічний гострий стрес, який існує в разі дефіцитів або відсутності необхідних ресурсів. У цьому блоці, його назва може бути «фізична та психологічна безпека людини» пропонується розмістити такі пункти: 1) потреба в матеріальному забезпеченні (яке гарантує людині їжу, воду, дах над головою); 2) відсутність високих ризиків фізичного насилля (фізичного, психологічного, економічного, сексуального та ін.) на вулиці та в тому соціальному середовищі, де людина перебуває, зокрема в родині; 3) вільний доступ до медичних послуг, консультацій медиків і лік; 4) відсутність екологічних загроз для здоров'я і життя людини.

Другий блок (друге ядро) безпеки людини представлено потребою в допомозі, а реалізацією цієї потреби буде гарантія отримання допомоги. Відчуття безпеки людині надає впевненість у тому, що вона може звернутись по допомогу в разі виникнення в неї проблем або порушення прав, і цю допомогу вона точно отримує: держава, суспільство, інші люди не залишать її сам на сам з бідною. Умовно цей блок можна назвати «позитивний зв'язок з іншими». До кого саме може звертатись особа: 1) до державних сервісів, служб, організацій, установ, посадових осіб; 2) до спеціальних органів: правоохоронні органи, як-от національна поліція, прокуратура, до суду, інституту адвокатури, нотаріату, отримувати професійну правничу допомогу; 3) до громадських організацій місцевого, державного чи міжнародного рівня, до волонтерів, до інших людей, знайомих чи незнайомих.

Третій блок («елемент») безпеки людини стосується свободи реалізації своїх законних інтересів, прав і сво-

бод. Під свободою реалізації мається на увазі таке: реалізуючи свої законні інтереси, права, свободи, людина не отримує осуд, приниження її гідності, вияв неповаги ні від інших людей, спільнот чи організацій, ні від органів державної влади чи посадових осіб. Свобода реалізації людини може стосуватись: творчості, релігії, політичних вподобань та позицій, культурних виявів, сексуальної орієнтації, гендерного вибору та ін. Якщо людина не порушує закони (встановлені/прийняті в демократичному суспільстві) і права інших людей, вона може реалізовуватись, виявляти, самоактуалізуватись так, як вважає потрібним і можливим для себе, не ризикуючи отримати негативну реакцію, або зазнати шкоди. У цьому блоці йдеться про повагу до людини та її вибору, з боку як держави та її установ, так і з боку інших людей. Третій блок можна назвати «повага до свободи реалізації».

У таблиці це буде виглядати так.

№ з/п	Потреба	Умовна назва «блоку»	У чому виявляється
1.	Безпека тіла (фізичне і психологічне здоров'я)	Фізична та психологічна безпека людини	– у матеріальному забезпеченні (яке гарантує людині їжу, воду, дах над головою); – у відсутності високих ризиків фізичного насилля на вулиці та в тому соціальному середовищі, де людина перебуває; – у відсутності насилля в усіх його виявах (фізичного, психологічного, економічного, сексуального та ін.) в родині і найближчому колі особи (друзі, колеги, освітні чи творчі колективи та ін.); – у вільному доступі до медичних послуг, консультацій медиків і лік; – у відсутності високих ризиків екологічних загроз для здоров'я і життя людини.
2.	Отримання допомоги	Позитивний зв'язок з іншими	У можливості вільного звернення та отримання допомоги від: – державних сервісів, служб, організацій, установ, посадових осіб, спеціальних органів: правоохоронні органи, як-от національна поліція, прокуратура, суду, інституту адвокатури, нотаріату; отримувати професійну правничу допомогу; – громадських організацій місцевого, державного чи міжнародного рівня, волонтерів, інших людей, знайомих чи незнайомих.
3.	Свобода вибору самореалізації	Повага до свободи реалізації	У відсутності осуду, приниження гідності, вияв неповаги як від представників органів державної влади, так і від інших людей, під час реалізації людиною своїх законних інтересів, прав та свобод, у сферах: творчості, релігії, політичних вподобань та позицій, культурних виявів, сексуальної орієнтації, гендерного вибору та ін.

Висновки. 1. Повне отожднення безпеки людини з безпекою держави є помилковим і небезпечним. У результаті цього може скластись думка, що якщо держава вживає заходів щодо захисту своїх кордонів, нарощує оборонні і безпекові спроможності, в тому числі збільшуючи кількість військовозобов'язаних осіб за рахунок жінок, що стало можливим після внесення змін у Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» у березні 2021 року [20], розвиває активні стратегічні відносини з ключовими іноземними партнерами, насамперед із Європейським Союзом і НАТО, Сполученими Штатами Америки, автоматично підвищується (чи створюється) безпека особи в Україні. Це не так. Адже поняття безпеки людини набагато ширше сегменту воєнних загроз і складається з різноманітних елементів.

2. Акцент уваги державних інституцій України на питаннях національної безпеки зрозумілий і адекватний. Не можна сказати, що законодавець нічого не робить для сектору особистого благополуччя людей, робота у цьому напрямі проводиться. Так, у 2021 році розроблено та затверджено укази Президента України «Про Стратегію людського розвитку» і «Про Національну стратегію у сфері прав людини» [21; 22], у яких наведено дані, які відповідають реаліям життя і поставлена велика кількість завдань. Також визначені нормативно-правові акти створюють «вектори розвитку» державної політики в названих напрямках.

Проте розробка концепції безпеки людини/особи в Україні – об'єктивна необхідність: її наявність дозволить збалансувати всі три «поверхи» державної конструкції, на яких відбуваються події суспільно-політичного та соціального життя. Ці поверхи: держава і її органи; соціальні спільноти (громадські організації всіх рівнів, професійні та творчі спільноти, партії); самі люди. На думку авторки цієї статті, не тільки держава є активним творцем безпеки людини, в цьому процесі мають брати участь і ще такі два агенти, як суспільство (через громадські організації) і самі люди. Концепція безпеки людини може стати тим «активатором», який виведе особу з гіпотетично пасивної позиції «споживача безпекових послуг», які мають створювати суто державні органи та посадові особи. Люди і самі мають дбати про своє життя і нести частину відповідальності за те, суспільство яких цінностей та якого порядку вони створюють.

3. Поняття «безпеки людини/особи» доволі складне для опрацювання та визначення дефініції, воно потребує уваги наукової спільноти. Теоретичні дослідження суттєвих її ознак та вимірів, елементів та суб'єктів, видів, процедур і процесів, які відбуваються навколо та в межах питань безпеки особи/людини можуть стати тим «боршном», із якого потім вийде «хліб». Коли змістовний та чіткий категоріальний ансамбль перейде зі сторінок юридичної доктрини до статей нормативно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія національної безпеки, яка називається «Безпека людини – безпека країни» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 11.02.2022 р)
2. Конституція України. *Верховна Рада України*. 1996. № 30. ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.02.2022 р)
3. Про основи національної безпеки України : Закон України в редакції від 19.06.2003 № 964-IV року (втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018). *Верховна Рада України*. 2003. № 39. ст. 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення 10.02.2022 р)
4. Про національну безпеку : Закон України в редакції від 21.06.2018 2469-VIII. *Верховна Рада України*. 2018. № 31 ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 11.02.2022 р)
5. Питання безпеки людини в контексті реформування безпекового сектору країн Східної Європи : дослідження / за заг. ред. М. Хилька, О. Титарчука. Київ, 2017. 68 с. URL: <http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/13421.pdf> (дата звернення 09.02.2022 р)
6. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні / редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін.. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1 : А-В / ред. тому: П.Й. Горещкий та ін. 1970. XXVII, 799 с.
7. Ванджурак Р.В. Сократ й українська юриспруденція: передумови, сучасний вплив і майбутнє. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 47–52. URL: <https://doi.org/10.33270/02212101.47>
8. Платон. Полное собрание сочинений в одном томе. Москва : Альфа-книга, 2020. 311 с.
9. Капуловський А.В. Забезпечення безпеки особистості як дієвий механізм реагування на загрози національній безпеці. *Механізми публічного управління*. 2014. № 8 (10). С. 48–55.
10. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі. *Формування ринкових відносин*. 2007. № 6. С. 7–12.
11. Тихий В.П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31–46.
12. Сьомін С.В. Концепт аксіологічної парадигми засадничих принципів і ціннісних засад забезпечення національної безпеки України URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/koncept-aksiologichnoi-paradigmi-zasadnichikh-principiv-i> (дата звернення 10.02.2022 р)
13. Тихий В.П. Безпека людини: головний об'єкт національної безпеки України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 4 (79). С. 323–328.
14. Коптева О.О. Безпека людини як концепція міжнародного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 57–62.
15. Воротнок М., Сушко О. Людська безпека як імператив сучасності: переніс фокусу з держави на людину. Фонд ім. Фрідріха Еберта: Представництво в Україні. Київ, 2010. 18 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf> (дата звернення 10.02.2022 р)
16. Дем'яненко А.А. Аналітичне забезпечення оцінювання безпеки людського розвитку: дис. док-ра ... філософії: 051 / ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Харків 2020. 360 с.
17. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, Т.М. Камінська та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2010. 448 с.
18. Тітко Е.В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 126–138
19. Безпека людини: оцінка та очікування мешканців та мешканок чотирьох областей України (Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської). Дослідження Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні. Київ. URL: <https://ua.boell.org/uk/2020/11/16/bezpeka-lyudini-ocinka-ta-ochikuvannya-meshkanciv-ta-meshkanok-chotirokh-oblastey> (дата звернення 07.02.2022 р)
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку : Закон України від 30.03.2021 № 1357-IX. *Верховна Рада України*. 2021. № 29. ст. 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#Text> (дата звернення 11.02.2022 р)
21. Про Стратегію людського розвитку : Укази Президента України від 2.06.2021 № 225/2021. *Верховна Рада України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення 11.02.2022 р)
22. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення 11.02.2022 р)